

Vplyv prístahovalectva na etnické pomery stredovekých miest na Slovensku

Miloš Marek

vol. 2, 2013, 1, pp. 6-24

Influence of immigration on the ethnic situation of the towns in medieval Slovakia

Medieval towns were not an isolated island, but a living organism with intense interactions with its environment. From a demographic point of view they were dependent on the flow of people from beyond its walls. The town needed new people to its natural development and functioning. In the example of five Slovak towns (Bratislava, Trnava, Bardejov, Prešov, Košice), we have shown how immigration and immigrants contributed to their demographic picture. The main sources for exploring this question were the registers of new burghers and also the tax registers. These sources, however, do not register low-income inhabitants forming a significant part of the urban population. Therefore, on the basis of their analysis, we can not form a realistic picture of the immigration. German patriciate played a leading role in researched towns, what is reflected by the data coming from the registers of the burgher rights acceptance. They provide evidence that the burgher rights were granted mostly to the persons of German nationality (except Trnava). The regular trade contacts with foreign countries have led to the immigration of foreigners mostly of German origin. Location of the city and its surrounding neighborhood with different ethnicity played also its role.

Key words: Medieval Slovakia. Towns. Immigration. Ethnic situation. Burghers.

Stredoveké mesto bolo živým organizmom, v ktorom prebiehali po celý čas hospodárske, spoločenské, demografické a urbanistické zmeny. Tieto zmeny sa prejavovali aj na jeho celkovom populačnom obraze. Tak ako v Čechách, na Morave, aj v našom priestore možno hovoriť o tzv. populačnej nesebestačnosti stredovekých miest, ktorá sa prejavovala odkázanosťou na prílev vidieckeho obyvateľstva. Keďže mestská komunita nebola schopná svoj demografický rast pokryť z vlastných zdrojov, musela sa spoľahnúť na príspevok svojho vidieckeho zázemia, ktoré dokázalo saturovať populačný deficit blízkeho mesta.¹ A ak sa vidiek svojou populáciou etnicky odlišoval od národnostného profilu mesta, mohlo sa stať, že sa niekdajší etnický pomer, ktorý sa dovtedy v mestskej komunite ustálil, postupnou infiltráciou z inoetnického okolia začal narúšať v prospech národnosti vidieckych prístahovalcov.

Tento viac-menej zákonitý proces bol do istej miery utlmený v mestách, ktoré mali pravidelné obchodné kontakty so zahraničím. V nich sa cudzí (nemecký), hostovský či meštiansky element udržal po celý čas ich existencie a ich obchodné kontakty viedli aj k usadzovaniu sa zahraničných prístahovalcov v ich strede. Platí to obzvlášť pre Bratislavu, ktorá sa nachádzala na samých hraniciach Uhorského kráľovstva v susedstve s nemeckým jazykovým priestorom, vo významnej miere tiež pre Košice. Ostatné kráľovské mestá, ako Kremnica, Prešov, Bardejov či Trnava, boli síce tiež prepojené obchodom s cudzinou, no vo svojom demografickom vývoji boli viacej odkázané na svoje bezprostredné okolie.²

1 ŽEMLIČKA, Josef. Venkovské zázemí a etnická skladba českého vrcholně středověkého města. In MARSINA, Richard (Ed.). *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov*. Martin : Osveta, 1984, s. 269-270. Do demografických problémov, z ktorých si samo nevedelo rady, sa mesto mohlo dostať aj vďaka častým živelným pohromám – požiarom, epidémiami alebo vojenským udalostiam, ktoré v stredoveku zasiahli negatívnym spôsobom do jeho života.

2 GRANASZTÓI, György. *A középkori magyar város*. Budapest : Gondolat, 1980, s. 254.

Hoci nemeckí mešťania sťahovaniu obyvateľstva z vidieka v podstate nebránili, dokázali sa postaviť proti tomu, aby sa cudzí „nenemeckí“ prisťahovalci usadili v samom centre, na námestí. Buď vo forme nepísaného zvyku, alebo písaného štatútu ustanovili, že na rínku smie mať postavený dom len Nemeč. Kráľovná Alžbeta síce v roku 1505 tento zvyk porušila v prípade Banskej Štiavnice a vybavila pre istého Martina Zalaja, familiára vacovského biskupa, povolenie na bývanie na námestí. Mešťanom sa za to však ospravedlnila. Uznala, že podľa právnej zvyklosti banskoštiavnickí mešťania z istých rozumných dôvodov („propter nonnullas rationes idoneas“) zachovávajú oddávna („ab antiquo“) obyčaj, že nijaký Maďar či Slovak alebo človek inej národnosti nesmie nikdy bývať na námestí tohto mesta. Sľúbila, že odteraz túto obyčaj nebude nijako porušovať.³

Treba povedať, že vôľa sťahovať sa bola u poddanského obyvateľstva silná. Zhoršujúca sa sociálna situácia a zvýšený útlak zemepána viedol poddaných často k rozhodnutiu opustiť svoj domov a hľadať šťastie inde. Prirodzene, najviac lákalo mestské prostredie. Mestá utvárali podmienky pre usadzovanie nového obyvateľstva už vo svojich výsadných listinách. Zemepáni, od ktorých poddaní utekali, však robili všetko preto, aby si ich u seba udržali. Sťahovaniu poddaných robili rôzne obštrukcie a prekážky, čo sa zasa nepáčilo mestám, ktoré sa na to sťažovali panovníkovi. Uhorskí králi sa vo väčšine prípadov vždy zastali miest. Pre mnohé mestá vydávali nariadenia o slobodnom sťahovaní obyvateľstva, ako o tom bude reč nižšie. Podmienky slobodného sťahovania podrobne ustanovuje dekrét kráľa Žigmunda z roku 1396. Kráľ v ňom reaguje na početné ponosy ľudí sťažujúcich sa na zemepánov, ktorí zťažovali svojich poddaných mimoriadnymi súdnymi pokutami alebo dávkami len preto, aby si ich udržali u seba. Žigmund tu vyjadril názor, že od počiatku všetci ľudia pochádzajú od jedného rodiča – Stvoriteľa, preto majú byť slobodní aj tí, ktorých nie príroda, ale ľudské násilie dostalo do podriadeného postavenia.⁴ Preto udelil všetkým kráľovským mešťanom, hosťom alebo poddaným slobodu odstáť sa na majetky cirkvi alebo svetských šľachticov a, naopak, všetkým poddaným cirkevných a svetských inštitúcií zasa umožnil presťahovať sa na kráľovské majetky po získaní povolenia a zaplatení pozemkovej dane a iných povinností. Zemepánom kráľ nariadil, aby súdne pokuty od poddaných vybrali do jedného mesiaca. Ak to neurobili, po uplynutí tejto lehoty nemali viac poddaných zadržiavať. Podobne aj pre výber kolekty alebo iných dávok mohol zemepán stanoviť istú lehotu, ktorú mohol predĺžiť na 15 dní, avšak po ich uplynutí nemohol viac poddaného nasilu zadržiavať.

Toto svoje nariadenie Žigmund zopakoval aj v tzv. *Menšom dekréte* z roku 1405.⁵ Sťahovaniu poddaných sa venoval aj krajinský snem v Bratislave v roku 1435, ktorého uznesenia obsahuje tzv. *Väčší dekrét* kráľa Žigmunda. Tentoraz sa stanovili aj peňažné pokuty za obmedzovanie slobodného pohybu poddaných. Stoličné orgány dostali právo udeliť pokutu 3 hrivny striebra každému šľachticovi, ktorý by bránil poddanému v jeho sťahovaní po splnení si všetkých povinností. Rovnakú pokutu mal dostať aj šľachtic, ktorý by násilne odviezol poddaného na svoj majetok bez povolenia jeho predchádzajúceho zemepána.⁶ Otázka slobodného pohybu

3 Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL) Budapest, fond (ďalej f.) Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej DF), 234 771.

4 „cum ab ... rerum exordio omnes homines prima parens equaliter produxerit, hy liberí habeantur, quos non natura, sed humana potencia sibi ipsi iugo subicere conaretur servitutis“. MOL Budapest, f. Diplomatikai Levéltár (ďalej DL) 24 793. FEJÉR, Georgius (Ed.). *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis* (ďalej CDH) X/3. Pestini, 1838, s. 192.

5 DÖRY, Franciscus – BÓNIS, Georgius – BÁCSKAI, Vera (Eds.). *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns* (ďalej DRH). Budapest : Akadémiai kiadó, 1976, s. 195-196.

6 DRH II, s. 258. Na novú právomoc stolice pri ukladaní pokút sa odvolal aj kráľ Albrecht v roku 1438, keď ju vyzval na zákrok v súvisе s bránením sťahovaniu poddaných do Hamuliakova. MOL Budapest, f. DL, 13 220.

poddaných sa riešila aj v ďalšom období. Keďže narastal počet poddaných, ktorí utekali svojím zemepánom aj bez povolenia, boli prijaté ustanovenia, ktoré mali takúto prax zamedziť.⁷

Dopyt po ľudskej pracovnej sile bol teda veľký. Mesto potrebovalo nových obyvateľov pre svoj prirodzený vývin a robilo všetko preto, aby si ho aj v tomto smere zabezpečilo. Sledovanie demografických a národnostných pomerov v stredovekých mestách nám umožňujú početné daňové súpisy. Aj keď treba povedať, že v nich nefiguruje chudobné obyvateľstvo, ktoré bolo nezdanené, takže rekonštruovanie skutočnej populačnej situácie v meste sa dá urobiť len odhadom. Pokiaľ ide o etnicitu, dá sa určiť na základe menného materiálu. Pre zisťovanie pohybu obyvateľstva, jeho sťahovania do mesta a pôvodu prisťahovalcov sú najlepším prameňom matriky novoprijatých mešťanov. Tie sa však z obdobia stredoveku zachovali len v minimálnej miere (Bardejov, Košice, zápisy z Trnavy a Prešova). Opäť si teda musíme vystačiť s daňovými súpismi a analýzou osobných mien mešťanov, najmä tzv. pôvodových mien.

Bratislava

Národnostné pomery Bratislavy determinovala jej poloha na hraniciach s nemeckým etnickým priestorom. Nemecký obchodnícky element sa tu usadil pomerne zavčasu, prevrstvil pôvodne slovanský element a ovládol správu mesta. Ďalšie vlny nemeckého prisťahovalectva sa realizovali po tatárskom vpáde. Zasiahli však nielen samotnú Bratislavu, ale celú oblasť juhozápadného Slovenska ležiacu pod Malými Karpatmi.⁸ Takto sa aj bezprostredné okolie mesta ponemčilo, čo ešte viac upevnilo pozície nemeckej národnosti v meste. Vojenské udalosti počas bojov o babenberské dedičstvo znamenali značné populačné straty. Z mesta sa jeho obyvateľstvo rozutekalo na viaceré strany, no privilégium pre Bratislavu vydané v roku 1291 kráľom Ondrejom III. počítá s ďalším prisťahovalectvom udelením významných výsad.⁹ A k sťahovaniu aj došlo. Pôvod nových hostí z priľahlého Rakúska a Uhorska spomína doklad z roku 1296.¹⁰

Toto boli predpoklady, ktoré viedli k tomu, že väčšinu obyvateľstva mesta tvorili po celý stredovek nemeckí mešťania. Tí boli dosť zámožní nato, aby si v meste kupovali domy a tým aj mešťianske právo. Ako napríklad istý Kristián Schallenhofer s manželkou Katarínou, ktorí si v roku 1368 kúpili mešťianske právo v Bratislave za pol funta fenigov na základe vlastníctva domu na predmestí na Klariskej ulici („auf fer Nunnen pewnt“) a na území mesta.¹¹ Slovenský element tu patril k menšine žijúcej zväčša na predmestí, ktorá sa začleňovala spoločensky k mestskej chudobe.¹² Tá však nemala veľa prostriedkov na kúpu vlastného domu. Povolenie na prisťahovanie mohli ale aj chudobní ľudia dostať na základe odporúčania dôveryhodnej osoby. V roku 1433 tak poslali Hašek z Valdštejna a Jošt Hecht z Božíc, hlavný moravský

7 Zák. čl. XVIII z roku 1459, zák. čl. XI z roku 1468, zák. čl. II z roku 1470, zák. čl. XIV z roku 1474, zák. čl. VII z roku 1475 a zák. čl. XXXIX z roku 1486. DRH II, s. 107-118, 172-178, 182-189, 210-219, 254-257, 260-310. K tejto problematike viac: RÁBIK, Vladimír. „Commorandi causa“. Príspevok k migrácii obyvateľstva na východnom Slovensku v stredoveku v procese doosídľovania na nemeckom práve. In *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava : Katedra histórie TU v Trnave, 2003, s. 173-174.

8 VARSÍK, Branislav. *Zosídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1984, s. 89; MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006, s. 72.

9 JUCK, Ľubomír (Ed.). *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1984, s. 75, č. 77.

10 „hospites de Austria et Ungaria“, 1296, WENZEL, Gustavus (Ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* (ďalej CDAC) V. Pest, 1864, s. 161-162, č. 104.

11 Archív mesta Bratislavy (ďalej AMB), Listina č. 248.

12 LYSÁ, Žofia. Bratislava. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 117.

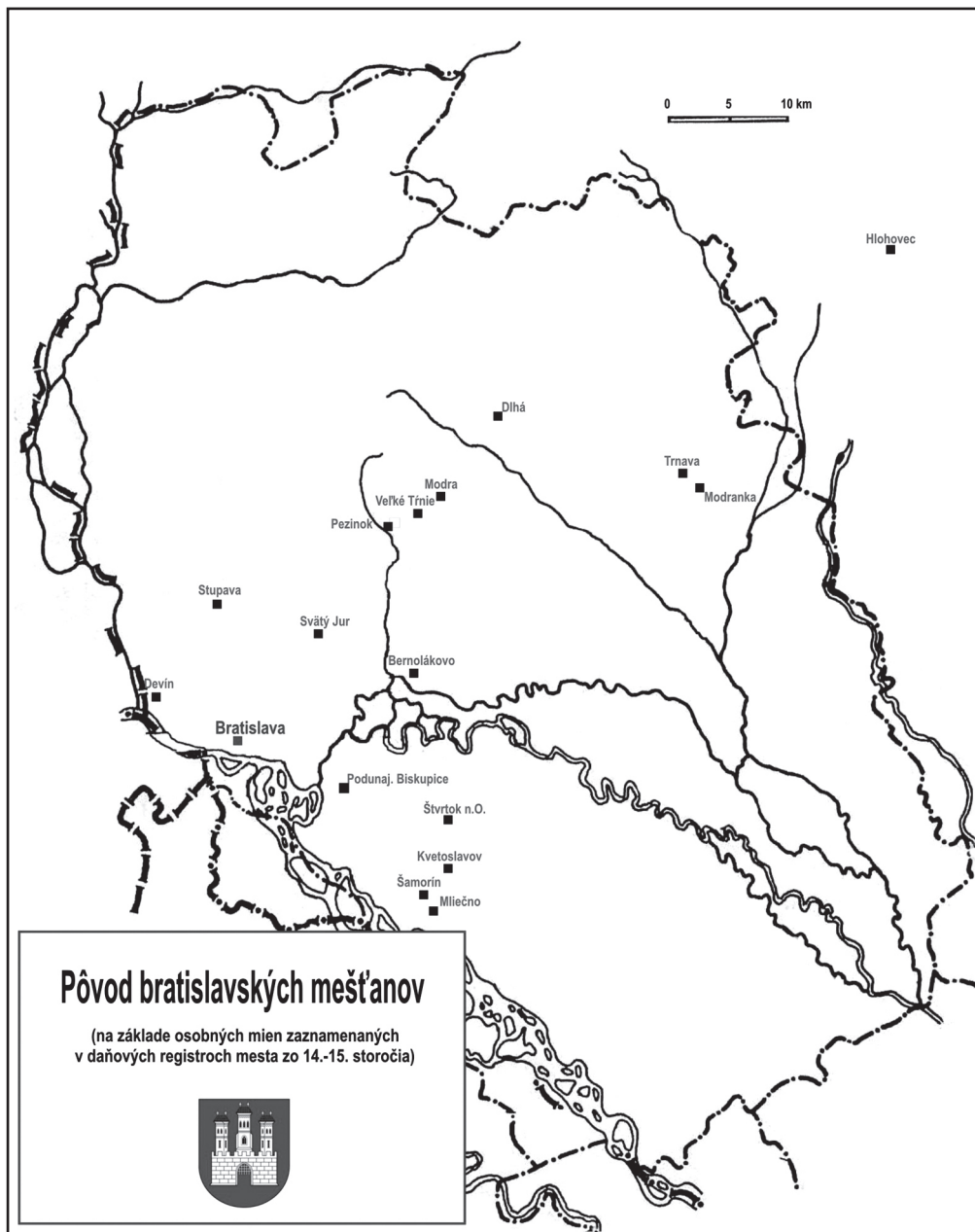
komorník, bratislavskej mestskej rade odporúčací list pre sluhu Pavlíka.¹³ Odporúčanie však potrebovali aj zámožnejší ľudia. V roku 1490 žiadal Juraj Frankl, prísažný mestečka Hainburg, bratislavský senát, aby prijal za mešťana jeho strýka Konráda.¹⁴ Samozrejme, chudoba mešťianske právo nezískala, napriek tomu vidina ľahšieho života sem priťahovala mnohých. Ako napríklad kartuziánskeho mnícha z kláštora v Gempniku, ktorý s viacerými vecami a dvoma služobníkmi zmizol v roku 1378 v Bratislave. Predstavený kláštora Štefan žiadal mesto, aby mu vrátili aspoň jeho veci, keď už nie samotného mnícha.¹⁵

Keďže v mnohých obciach v okolí Bratislavy sa tiež usadili Nemci, tvorili nezanedbateľnú zásobáreň populačných prebytkov pre toto mesto. Pre stredovekú Bratislavu, žiaľ, nemáme k dispozícii zoznamy novoprijatých mešťanov, musíme preto využiť iné listinné pramene. Jeden z nich nám celkom názorne potvrdzuje deklarovaný stav. V roku 1343 prebiehal spor medzi šľachticom Petrom zo Svätého Jura a bratislavskými mešťanmi. Petrovi nebolo po vôli, že sa z jeho majetkov stahujú poddaní – osobitne spomenul istého kožušníka menom Pertold – a usadzujú sa v meste. Sporné stránky sa teda dohodli, že odteraz ak bude chcieť niekto z poddaných z akéhokoľvek Petrovho majetku odísť a presťahovať sa medzi bratislavských mešťanov, musí jeden z mešťanov prísť do predchádzajúceho bydliska spomenutého poddaného za Petrom alebo pri jeho neprítomnosti za predstaviteľmi správy tejto dediny:

13 AMB, Listina č. 1252.

14 AMB, Listina č. 3898.

15 AMB, Listina č. 388.

oficiálom, richtárom a starejšími a vyžiadať si od nich povolenie presťahovať sa do mesta, aby Peter už viac netrpel ujmu náhlym a tajným odchodom svojich poddaných.¹⁶

Vojenské udalosti 15. storočia nepriamo zapríčinili, že sa do mesta dostávali viaceré osoby českého pôvodu (ako katolícki duchovní, remeselníci, žoldnieri). Sám kráľ Žigmund Luxemburský podporoval usadzovanie českých jednotlivcov v meste. V roku 1430 daroval majstroví tesárskeho remesla Jakubovi Bohemovi z Brna dom vo Vydrici, ktorý kúpil od jeho predchádzajúceho vlastníka. Jakubove schopnosti kráľ využíval pri výstavbe kráľovských opevnení.¹⁷ Mnohí českí žoldnieri sa sami ponúkali do služieb mesta, iných ponúkali Bratislave tamojší šľachtici.¹⁸ Títo jedinci posilnili na istý čas slovanský element v meste, no nemohli ohroziť nemeckú dominanciu.¹⁹

Po celý stredovek boli členmi mestského magistrátu v Bratislave výlučne ľudia nemeckej národnosti a platilo to aj o členoch vonkajšej (24-člennej) mestskej rady.²⁰ Bratislava udržiavala obchodné kontakty s rakúskym a juhonemeckým priestorom, čo potvrdzujú aj údaje daňových kníh obsahujúce priezviská miestnych mešťanov. Mnohé z nich majú pôvodový charakter. Na základe ich rozboru môžeme povedať, že najviac z nich označovalo lokality ležiace v oblasti dnešného Dolného Rakúska. Okrem bližších sídel ako Viedeň, Hainburg, Marchegg, Rajka, Wolfsthal, Laa an der Thaya, Zistersdorf, ktoré takpovediac susedia s Bratislavou a mali s ňou aj pravidelné kontakty,²¹ spomeňme o niečo vzdialenejšie (dolno)rakúske lokality Enns, Krems, Mautern, Leithaprodersdorf, Pottendorf a ďalšie, ktoré sú zaznačené v príslušnej mape. Z uhorských miest to boli predovšetkým blízky Šopron, Győr, Vacov, ale aj sedmohradská Sighisoara. Zo vzdialenejších západoeurópskych lokalít sa spomínajú mestá Würzburg, Norimberg, Praha, Brno, Jihlava, Salzburg. Celý rad mešťanov mal svoj pôvod v sídlach dnešného juhozápadného Slovenska. Súpisu uvádzajú okrem mesta Trnavy a mestečiek Modry, Pezinka, Svätého Jura, Stupavy, Šamorína aj Bernolákovo, Podunajské Biskupice, Devín, Kvetoslavov, Mliečno, Štvrtok na Ostrove, Veľké Trnie (Schukastorf). Vo všetkých z nich existovali v danom čase väčšie či menšie komunity nemeckých hostí.²²

Trnava

Susedná Trnava bola geograficky v trochu odlišnom postavení ako Bratislava. Aj ona ležala na významnej križovatke obchodných trás, čo prilákalo na usadenie významnú komunitu nemeckých hostí, nebola však už v takej bezprostrednej blízkosti nemeckého jazykového priestoru ako Bratislava. Aj tu sa síce vidiecke okolie najmä pod Malými Karpatmi v priebehu druhej polovice 13. storočia do istej miery ponemčilo príchodom nových hostí, slovenský

16 MOL Budapest, f. DL, 3576.

17 AMB, Listina č. 2001 (MOL Budapest, f. DF, 239 849).

18 AMB, Listina č. 2588, 2589.

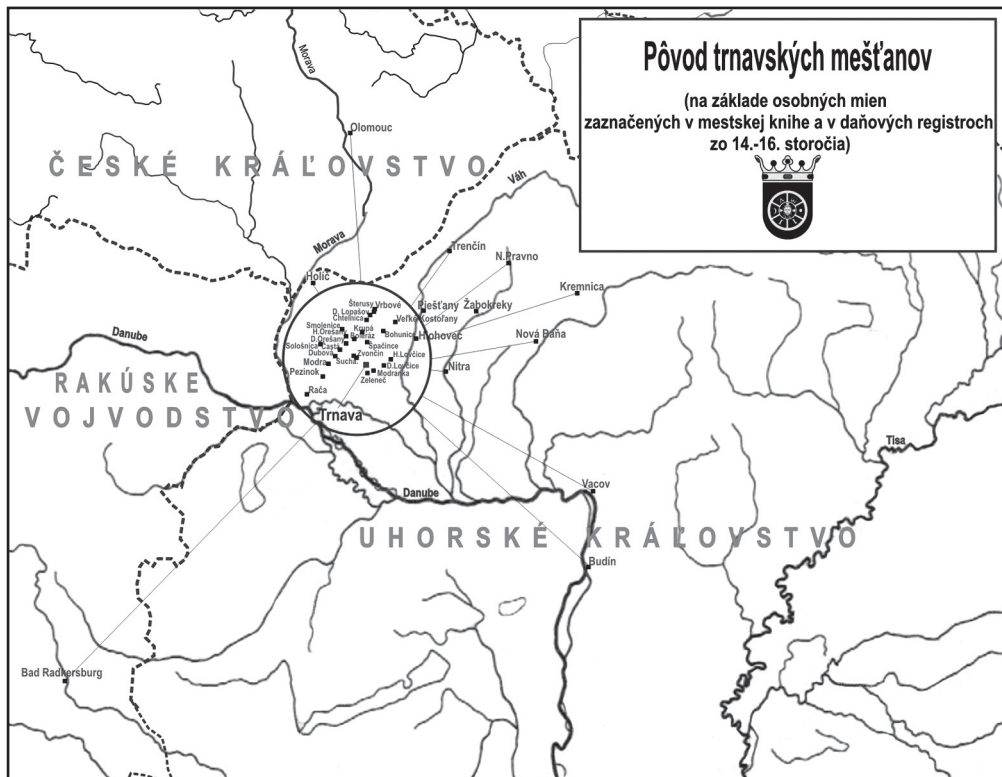
19 Prítomnosť českých a moravských prisťahovalcov v Bratislave za Žigmundových čias dosvedčuje niekoľko dokladov. Podľa jedného z nich z roku 1446 stúpala počet českých žoldnierov zo dňa na deň. MOL Budapest, f. DL, 71 387. V istom období ich tu žila takmer stovka. Bol to však len prechodný jav, ktorý trval len niekoľko rokov. Česi pôsobiaci vo vojenských službách mesta sa tu natrvalo neusadili. LEHOTSKÁ, Darina. Vývoj slovanskej society v Bratislave do konca XVII. storočia. In *Slovanská Bratislava III/III, 1949/1950*, s. 14-20. Existenciu slovanskej a maďarskej menšiny v Bratislave 16. storočia dosvedčuje aj výskyt osobitných kazateľov pre Slovákov, označovaných Nemcami ako Bohemi, a pre Maďarov. ULICHÝ, Ferdinand. K výskumu národnostnej štruktúry stredovekých miest na Slovensku. In *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. Martin : Osveta, 1984, s. 156-157.

20 LEHOTSKÁ, Darina. Mestská správa a bratislavské meštiactvo do konca 14. storočia. In *Historické štúdie 14*, 1969, s. 204.

21 Pozri: LEHOTSKÁ, Darina et al. *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha : Archívna správa Ministerstva vnútra, 1956. Listiny č. 1189, 1578, 2278, 3849 a ďalšie.

22 Pozri: MAREK, Miloš. *Cudzie etniká...*, s. 72-103.

etnický element tu však hral významnejšiu rolu ako v predchádzajúcom prípade. Tvoril väčšinu hlavne v radoch mestskej chudoby, dostal sa ale aj medzi strednú remeselnícku vrstvu. Zámožnejšie mešťanstvo, z ktorého sa vyberali členovia mestskej rady, ale naďalej až do 15. storočia tvorili takmer výlučne Nemci.²³

Sťahovanie ľudí do Trnavy uľahčil kráľ Ľudovít I., ktorý v roku 1360 svojím mandátom zakázal uhorským šľachticom a krajinským úradom vyberať mýtny poplatok od ľudí sťahujúcich sa z cudziny alebo okolia do tohto mesta.²⁴ Keďže Trnava potrebovala zabezpečiť populačný rozvoj zo svojho okolia, odpor zemepánov jej v tomto úsilí robil prekážky. Preto sa trnavskí mešťania snažili získať v tejto veci panovníkov na svoju stranu. V nasledujúcom storočí tak vydali podobný mandát aj kráľ Žigmund Luxemburský (1436), Albrecht Habsburský (1438, 1439), gubernátor Ján Huňady (1452) a Matej Korvín (1474).²⁵

23 VARSÍK, Branislav. Vznik Trnavy a rozvoj mesta v stredoveku. In *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovienmi a stredovekými severouhorskými Slovanmi (Slovákmi)*. Bratislava : Veda, 1994, s. 179-180; RÁBIK, Vladimír. Hospites de Týrna. Vývoj národnostnej štruktúry Trnavy v stredoveku. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7*. Trnava : Krajský pamiatkový úrad, 2004, s. 35-46.

24 Štátny archív Ministerstva vnútra SR (ďalej ŠA MV) Bratislava, pobočka (ďalej pob.) Trnava, f. Magistrát mesta Trnava (ďalej MMTT), listina č. 11.

25 RÁBIK, Vladimír. Trnava. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 532.

O prísťahovalectve a prijatí mešťanstva niekoľkých jednotlivcov jestvuje zopár zápisov v trnavskej mestskej knihe. Ide tu o ľudí slovenského pôvodu z blízkeho okolia Trnavy, ako sa v zápise hovorí: z jeho konfinia (Andrusch a Peter Frenko, Thrbotzky, Benko Zakssuncossowij).²⁶ Slovenské mená však mali aj viacerí trnavskí mešťania, ktorí neboli prísťahovalcami, ale tu žili už oddávna a patrili k starousadlíkom. Niektorí z nich boli aj ručiteľmi pri prijímaní nových slovenských prísťahovalcov, ako to vidíme z rozboru najstaršej trnavskej mestskej knihy.²⁷ Najstarší daňový register mesta pochádza až z roku 1536. Okrem niekoľkých osôb označených etnickou prezývkou Hungarus, Moravus či Polonus obsahuje pôvodové mená mešťanov, ktoré odkazujú na ich pôvod do oblasti západného Slovenska: Beckov, Borovce, Hrnčiarovce, Chtelnica, Nižná, Piešťany, Senica, Suchá, Šelpice, Špačince, Trenčín, Veľké Kostoľany, Vrbové, Žabokreky. Analýza jazykového charakteru ich mien hovorí o tom, že boli slovenského pôvodu (Šimon Beckovský, Bubeník z Bolerázu, Michal Bolerázsky, Šimon Borovský, Matej Hrnčarovský, Bartolomej Kostelanský, Sartor Lopašovský, Václav Nižnanský, Štefan Petranský, Pištianska, Jakub Richvanský, Smolenská, Juraj Stražovský, Juraj Suchovský, Lukáš Šelpický, Sterovský, Elena Špačinská, Trenčianska, Andrej Žiabokrecký, Blažej Žabokrecký).²⁸ Silnejšie pozície Slovákov v meste dosvedčuje aj spor s Nemcami o zastúpenie v mestskej rade, ktorý prebiehal v roku 1486 a do ktorého musel zasiahnuť aj kráľ Matej Korvín.²⁹

Bardejov

Významná vlna nemeckých hostí do tejto pôvodne slovenskej osady prišla na začiatku 14. storočia a vďaka kráľovským výsadám sa začala vyvíjať na významné centrum remesla a obchodu v hornom Šariši. Keďže mesto trpelo populačným nedostatkom, uhorskí panovníci sa snažili nových osadníkov prilákať rôznymi spôsobmi. Ľudovít I. za týmto účelom udelil mestu výsadu výročného trhu (1376).³⁰ Kráľ Žigmund v roku 1406 povolil všetkým slobodným ľuďom sťahovanie do mesta.³¹ Aj v tomto prípade však poddaným bránili v ich sťahovaní zemepáni. Bardejovčania sa na tieto prieky sťažovali na kráľovskom dvore, preto v rokoch 1427, 1428, 1438 a 1494 uhorskí panovníci vydali zákaz obmedzovať sťahovanie poddaných do mesta.³² Tento zákaz sa prejavil v raste obyvateľstva Bardejova počas celého 15. storočia.³³

Veľká časť nových prísťahovalcov bola z blízkeho okolia Bardejova. Išlo prevažne o poddaných na makovickom panstve, ktorí podľa tvrdenia súčasníka trpeli prílišným útlakom a veľkým daňovým zaťažovaním, čo ich nútilo opúšťať svoje domovy a hľadať šťastie za hradbami mesta Bardejova. Dosvedčujú to viaceré pramene. Podľa jedného z nich kráľ Žigmund v roku 1410 nariadil Šarišskej župe, aby vrátila naspäť poddaných, ktorí bez povolenia svojich zemepánov – Cudarovcov – utiekli do Bardejova. Zaiste na sťažnosť mešťanov svoje rozhodnutie zrušil a nariadil, aby župné úrady nerobili žiadne opatrenia v neprospech prísťahovalcov, pokiaľ

26 „Qui de confinio morandi causa civitatem Tirnaviensem intrarunt.“ RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha Trnavy (1392/1393) 1394 – 1530*. Trnava: Filozofická fakulta TU v Trnave, 2008, s. 345, č. 947.

27 RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha Trnavy...*, s. 139 an.

28 BOŤANKOVÁ, Mária. K topografii mesta Trnavy v 16. storočí. In ŠIMONČÍČ, Jozef (Ed.). *Trnava, okres amesto*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 86-145.

29 ŠA MV Bratislava, pob. Trnava, f. MMTT, Listina č. 161.

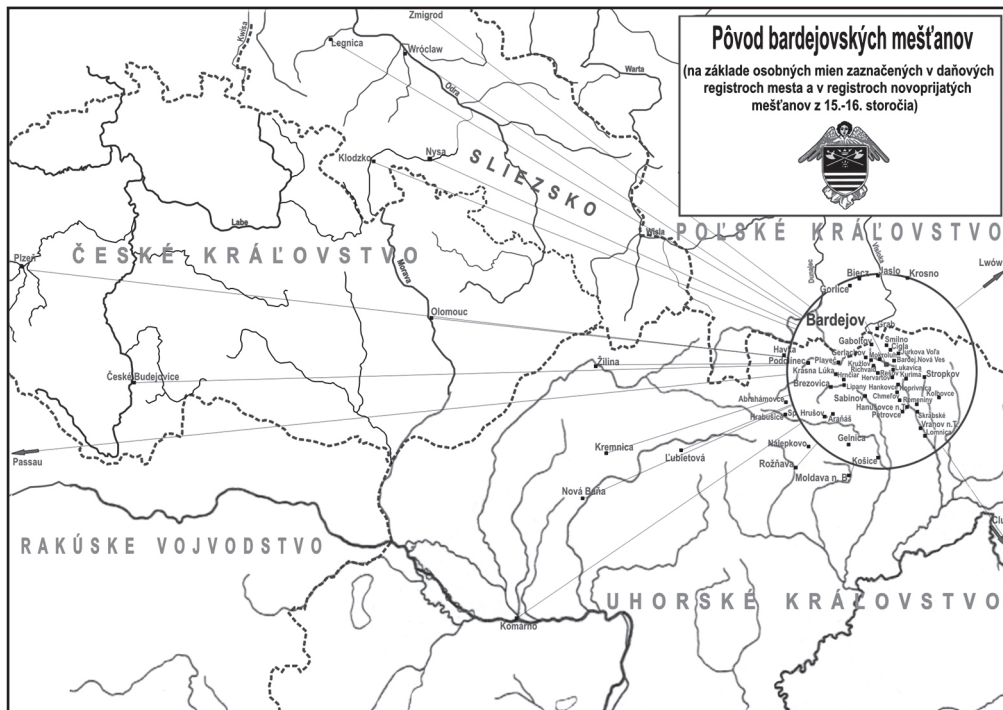
30 „ut eadem [civitas] populorum multitudine decoratur“, MOL Budapest, f. DF, 212 705.

31 ŠA MV Prešov, pob. Bardejov, f. Magistrát mesta Bardejov (ďalej MMB), signatúra (ďalej sign.) 56 (20. apríl 1406).

32 ŠA MV Prešov, pob. Bardejov, f. MMB, sign. 171 (8. marec 1427).

33 HUDÁČEK, Pavol. Bardejov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikon stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 85.

Pôvod bardejovských mešťanov

(na základe osobných mien zaznamenaných v daňových registroch mesta a v registroch novoprijatých mešťanov z 15.-16. storočia)

sťažovatelia svoju žalobu neprednesú pred kráľovským človekom Mosticom z Poznane alebo bardejovským richtárom a prisažnými.³⁴

Masové sťahovanie pokračovalo aj ďalej. Poddaní utekali od svojich zemepánov aj bez povolenia a vyplatenia svojich poddanských povinností. Išlo tu zväčša o slovenské alebo poľské obyvateľstvo.³⁵ Pred rokom 1415 takto utieklo z makovického panstva a mestečka Kurima do Bardejova a Lukavice vyše 30 poddaných. Bardejovčania ich aj napriek viacerým žiadostiam ich zemepánov odmietali vrátiť späť.³⁶ Ako sa riešili problémy s nedovoleným sťahovaním, rozpráva listina z roku 1447. Šoltýs zo Šarišského Čierneho Ján zvaný Gebhart, inak Krupeš, vtedy tajne utiekol z dediny svojho zemepána, majiteľa makovického panstva Šimona Cudara, za čo mal byť uvrhnutý do väzenia. Na príhovor dobrých ľudí sa však nad ním jeho zemepán zľutoval a zbavil ho tohto trestu s tým, že už nikdy viac sa nesmie presťahovať

34 ŠA MV Prešov, pob. Bardejov, f. MMB, sign. 74/a. IVÁNYI, Béla. *Bártfa szabad királyi város levéltára I.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1910, s. 15, č. 75; MÁLYUSZ, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II/2.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1958, č. 7569.

35 Slovenské obyvateľstvo sa však neobmedzovalo len na tzv. Slovenskú ulicu (1515). MOL Budapest, f. DF, 217 467. Slováci boli usadení po celom meste. (Circulus: Jurcko ... platea lanificum: Tomko ... Jancko ... Andris Ffabko ... Janusch ... Kauffgasse: Windisch Hannis ... Andris Socha ... Nicles Beniag ... Marczyn ... Bencko ... Climcko, 1455, MOL Budapest, f. DF, 213 523.

36 MOL Budapest, f. DL, 10 135, 10 395, MÁLYUSZ, Elemér – BORSA, Iván. *Zsigmondkori oklevéltár V.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1997, č. 1208, 2017 (10. novembra 1415); ŠA MV Prešov, pob. Bardejov, f. MMB, sign. 76 (15. júna 1416); RÁBIK, Vladimír. *Commorandi causa...*, s. 37-62.

na iné miesto. Ak by to predsa len urobil a odišiel by bývať do iných miest, bez akéhokoľvek súdneho procesu mal byť vrátený do Cudarových rúk.³⁷

Zachovali sa nám dva zoznamy prijatých mešťanov z rokov 1430 – 1450 a 1460 – 1488;³⁸ na základe ich analýzy môžeme identifikovať pôvodné sídla prisťahovalcov, ktorí získali v Bardejove meštianske právo. Okrem etnonymu Poliak tu nájdeme pôvodové mená z obcí ležiacich neďaleko Bardejova (Dlhá Lúka, Gaboltov, Hanušovce, Hertník, Jurkova Voľa, Krásna Lúka, Kobyly, Koprivnica, Kuncelová, Kurima, Raslavice, Smilno). Väčšina z týchto osád bola dosídlená alebo založená na zákupnom práve. Preto neprekvapí, že ráz mien týchto ľudí je nemecký (Grunwalt, Wagner). Slovenských je len zopár (Janusch z Kurimy, Bejniš z Plavča, Vencko z Kuncelovej. Okrem toho v zozname nájdeme domáce mestá ako Kremnica, Košice, Moldava nad Bodvou, Nová Baňa, Podolíneec, Rožňava, Sabinov, Stropkov, Vranov nad Topľou. Mnoho prisťahovalcov bolo z poľského pohraničia z miest, s ktorými mali Bardejovčania užšie kontakty (Biecz, Gorlice, Krosno – 5x). Zo vzdialenejších lokalít to boli sedmohradská Kluž, poľský (dnes ukrajinský) Lvov, Kalisz, Legnica, nemecký Pasov a viacero sliezskych lokalít – Wroclav, Klodzko, Szczawin (Saegen), Nysa, Zmigrod. Vcelku možno povedať, že meštianske právo získali v Bardejove zväčša ľudia nemeckého pôvodu. Chudoba bez meštianskeho práva, nádenníci, sluhovia, robotníci, boli zasa prevažne Slováci a Poliaci, ktorí sa do registrov nedostali. Registre udeľovania mestského práva teda nie sú prameňmi, ktoré by poskytovali údaje o skutočnom prisťahovalectve.

Na sťahovanie do miest mala veľký vplyv okrem hospodárskych a sociálnych dôvodov aj bezpečnostná situácia v krajine. Odzrkadľujú to aj údaje bardejovského registra o udelení meštianskeho práva. V roku 1473, v čase prebiehajúcej uhorsko-poľskej vojny, ho získalo až 11 Stropkovčanov.³⁹ Mesto Stropkov bolo totiž dobyté poľským vojskom a mnohí mešťania sa zo strachu pred plieniacou armádou uchýlili do okolitých, bezpečnejších miest, ako boli Bardejov a Prešov. V priloženej tabuľke prinášame počet udelení meštianskeho práva za jednotlivé roky v období 1432 – 1450 a 1462 – 1488.

Počet udelení meštianskeho práva v Bardejove za roky 1432-1488											
rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet
1432	16	1433	5	1434	3	1435	3	1436	4	1437	17
1438	7	1439	23	1440	11	1441	8	1442	18	1443	8
1444	5	1445	20	1446	9	1447	6	1448	4	1449	5
1450	1										
1462	1	1463	9	1464	8	1465	8	1466	-	1467	7
1468	7	1469	8	1470	8	1471	11	1472	5	1473	24
1474	11	1475	7	1476	11	1477	11	1478	8	1479	11
1480	13	1481	14	1482	16	1483	19	1484	10	1485	9
1486	10	1487	-	1488	1						

37 MOL Budapest, f. DL, 66 916.

38 SROKA, Stanislaw A. Registre prijatí do meštianskeho stavu v Bardejove z rokov 1432 – 1450 a 1462 – 1488. In *Studia Historica Tyrnaviensia IX*, 2010, s. 349-381.

39 SROKA, Stanislaw A. *Registre prijatí...*, s. 350.

Hoci sťahovanie do mesta Bardejovčania pôvodne podporovali, jeho hromadný charakter spôsobil postupnú zmenu etnických pomerov v meste. V obave z oslabenia svojich pozícií sa v roku 1530 bardejovský richtár a mestská rada obrátili na kráľa Ferdinanda I. so žiadosťou, aby vydal zákaz sťahovania Slovákov a Poliakov. Ferdinand im vyhovel a vydal osobitný mandát zakazujúci prisťahovalectvo oboch týchto národností.⁴⁰

Prešov

Prešov sa už v stredoveku vyvinul na mesto troch národností. Spolu s Bratislavou a Košicami boli mestami, kde žila už v stredoveku popri Nemcoch a Slovákoch aj početnejšia maďarská menšina.⁴¹ Stopou po pôvodnom slovenskom elemente v Prešove je názov Slovenská ulica, popri Maďarskej ulici, ktorá je zasa reliktom niekdajšej maďarskej strážnej osady. Tieto tri národnosti sú v Prešove prítomné po celý stredovek. Z písomností, ktoré nám umožňujú získať si istý obraz o prisťahovalectve do Prešova, je veľmi cenná tzv. *Matrika mesta* zachovaná v Knihe účtov a výdavkov mesta. Obsahuje zápisy o prisťahovalcoch, ktorí získali v Prešove meštianske právo. Tieto zápisy sú od roku 1523 a končia rokom 1536.⁴² Okrem toho klasickým zdrojom informácií sú tiež daňové knihy s menami mešťanov, pri ktorých nájdeme často uvedené aj miesto pôvodu.⁴³ Z údajov matriky vidno, že mnoho prisťahovalcov pochádzalo z poľskej oblasti: zo Sliezka a Malopoľska (Dukla, Glogow, Gorzyn, Krosno, Legnica, Osvienčim, Strzegow, Svidnica, Zgorzelec). Vo veľkej väčšine prípadov to však neboli poľskí osadníci, ale ľudia pochádzajúci z tamojších nemeckých komunít.

Matrika však zaznamenáva len zámožnejších obyvateľov s meštianskym právom. Mnoho ľudí sa dostalo do Prešova z okolitých poddanských osád, ktoré nemali nemecký charakter, ale boli osídlené Slovákami, v menšej miere aj Maďarmi. Atraktivita života v meste priťahovala mnohých, ktorí sa tu chceli usadiť. No tak ľahké to nebolo. Šľachta robila všetko preto, aby to svojim poddaným prekazila. Majetok bez poddaných pre ňu nemal cenu, takže ich snaha je celkom pochopiteľná. Na druhej strane zasa mesto rado prijímalo nových prisťahovalcov, ktorí preň znamenali nové pracovné sily. Týkalo sa to aj Prešova. Kráľ Žigmund v roku 1397 vydal nariadenie prikazujúce všetkým majetným ľuďom, aby nebránili svojim poddaným v sťahovaní do tohto mesta, ak si splnia svoje poddanské povinnosti, to jest zaplatenie feudálnej renty a iných dávok.⁴⁴ Už v prípade Trnavy a Bardejova sme videli, že dotknuté osoby toto kráľovo nariadenie neuznávali. V roku 1434 sa na nerešpektovanie tohto kráľovského dekrétu sťažovali Žigmundovi v mene komunity prešovských mešťanov a hostí dvaja miestni prísažní Juraj Schönher a Stanislav Forgáč.⁴⁵ Nezmenená situácia podnietila Prešovčanov k ďalšej sťažnosti

40 KOKUĽA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav (Eds.). *Dejiny Bardejova*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 60.

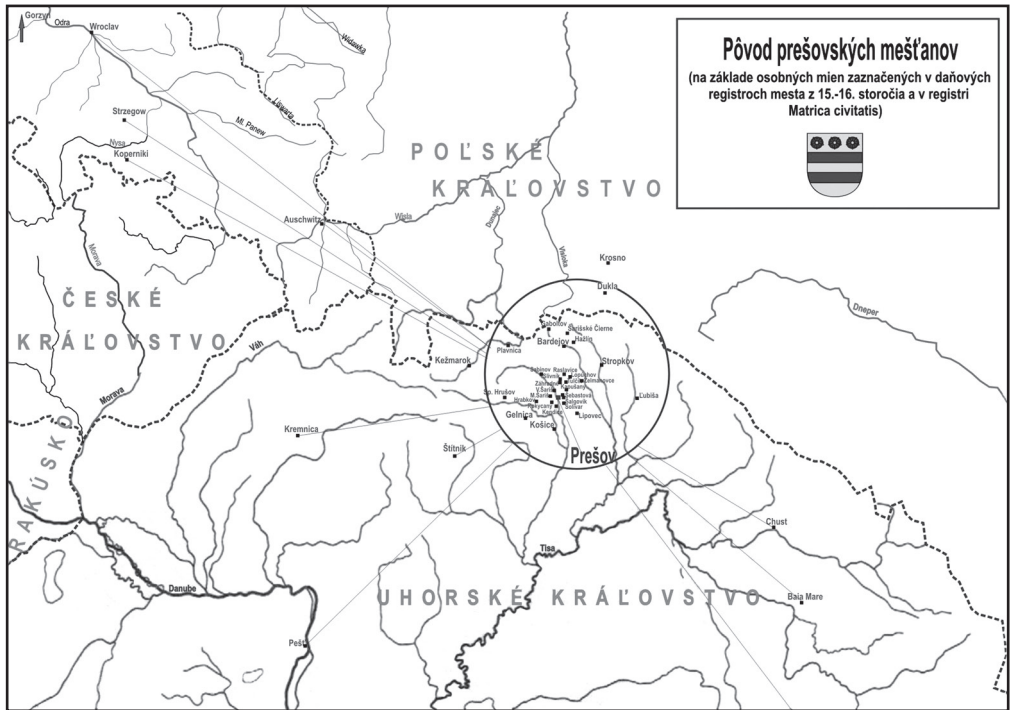
41 ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 158-159. DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2010, s. 337-338.

42 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. Magistrát mesta Prešov (ďalej MMP) – Knihy (ďalej K), sign. 2678 (1497 – 1514); IVÁNYI, Béla. Das Deutschum der stad Eperies im Mittelater. In *Südostforschungen V*, 1940, s. 397-399. Jestvuje aj Matrika prijatých do zväzku mesta, ale tá obsahuje zápisy až z rokov 1538 – 1676. ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – K, sign. 2118.

43 Sú zachované od roku 1428; pozri: ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – Listiny a listy (ďalej LL), sign. 147. 1450 pozri: MOL Budapest, f. DF, 228 730; 1451 pozri: MOL Budapest, f. DF, 228 744; 1480 pozri: MOL Budapest, f. DF, 228 939; 1489 pozri: MOL Budapest, f. DF, 229 013; 1491 pozri: MOL Budapest, f. DF, 229 013.

44 ŠA MV Prešov, f. MMP – LL, sign. 79. MOL Budapest, f. DF, 228 526. IVÁNYI, Béla. *Eperjes szabad királyi város levéltára (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes) 1245 – 1526*. Szeged: Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1931, s. 50-51, č. 124.

45 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 165 (MOL Budapest, f. DF, 228 624); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 108, č. 232.

adresovanej novému panovníkovi Ladislavovi Pohrobkovi. Richtár Gašpar a prísazný Matej Slezan mu vysvetlili situáciu a kráľ vydal rovnaké nariadenie ako jeho predchodca.⁴⁶ To isté zopakoval na sťažnosť Prešovčana Pavla Literáta v roku 1471 aj kráľ Matej Korvín⁴⁷ a v roku 1498 aj Vladislav II.⁴⁸

Kráľ sa v tejto veci zastával miest, no boli aj prípady, keď pri sťahovaní poddaných nebolo všetko v poriadku. Ako napríklad v roku 1498, keď sa do Prešova presťahoval niekdajší richtár dediny Ražňany Tomáš Kapolnay. Hoci sa jeho presťahovanie udialo so súhlasom zemepána Šemšeia a po zaplatení feudálnej renty, predsa len richtár odišiel z dediny bez toho, aby svojmu zemepánovi podal vyúčtovanie zo svojho richtárskeho úradu. Aspoň tak interpretoval situáciu kráľovský dvoran František Šemsei. Preto kráľ nariadil mestu, aby poslalo Kapolnaya do Ražňan kvôli vyúčtovaniu richtárstva. Po vykonaní tejto povinnosti sa mohol vrátiť do Prešova.⁴⁹ Kapolnay sa však do Prešova nevrátil. František Šemsei ho totiž uväznil, zhabal mu majetok a odmietal ho pustiť. Mešťania sa preto obrátili na úrad Šarišskej stolice, ktorá si Šemšeia predvolala. Keďže sa pred ňu nedostavil, odsúdila ho na 3 hrivny pokuty s tým,

46 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 287. (MOL Budapest, f. DF, 228 767); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 168-169, č. 381.

47 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 379. (MOL Budapest, f. DF, 228 867); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 204, č. 489.

48 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 619. (MOL Budapest, f. DF, 229 132); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 303-304, č. 773.

49 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 614. (MOL Budapest, f. DF, 229 127); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 302, č. 768.

že župan a slúžni mali Kapolnaya spolu s jeho vecami odvieť z Ražnian naspäť do Prešova.⁵⁰ No nestalo sa tak. Stolica časom zmenila rozsudok v prospech ražnianskeho zemepána a Prešovčanom uložila súdnu pokutu 25 hrivien. Tí sa potom sťažovali kráľovi, ktorý sa ich teraz zastal. Nariadil stolici, aby dotyčnému poddanému dovolili slobodne bývať v meste, postarali sa o vrátenie jeho vecí a mesto Prešov nezaťažovali pokutou. Ak by to neurobili, celý spor mali predložiť kráľovi.⁵¹ K ďalšej eskalácii sporu však nedošlo. František Šemšei a Prešovčania sa na stoličnom súde napokon zmierili a Tomáš Kapolnay mohol pokojne zostať bývať v Prešove.⁵²

Šľachtici teda robili všetko preto, aby zamedzili sťahovanie svojich poddaných. Prípád Tomáša Kapolnaya nebol ojedinelý. Podľa sťažnosti mesta Prešov z roku 1498 musel kráľ riešiť prípad istého Mareka poddaného Tomáša Šebeškého, ktorý sa chcel odsťahovať do Prešova. Na žiadosť Prešovčanov mu síce Tomáš dal súhlas na odsťahovanie, no neskôr ignoroval lehotu 15 dní, ktorá sa podľa uhorskej obyčaje poskytovala ľuďom na vystáhanie, a Mareka zadržal spolu s jeho vecami a celým majetkom.⁵³

V priebehu 30. a 40. rokov 15. storočia, po doznení husitských vojen sa na Slovensko dostalo mnoho českých a moravských žoldnierov, ktorí si tu hľadali svoje uplatnenie. Spomenuli sme ich prítomnosť v Bratislave. Mnoho Čechov sa dostalo aj do Prešova, ktorý ich prijal v nádeji, že ich využije pre svoju obranu v neistých časoch. V roku 1453 o tom písal Prešovčanom aj kráľ Ladislav Pohrobok. Konštatoval, že Česi odtiaľto znepokojovali krajinu a jej obyvateľstvo. A hoci z mesta napokon odtiahli, nariadil, aby v budúcnosti Prešovčania viac neprijímali do mesta nijakého Čecha alebo iného cudzinca, ale radšej sa v otázke vlastnej obrany obrátili so žiadosťou o pomoc na susedné Košice.⁵⁴

Nepokojné časy 15. storočia donútili mnohých ľudí hľadať ochranu pod hradbami miest. V Prešove ju našlo aj mnoho obyvateľov neďalekého Stropkova, ktorí sem podobne ako do Bardejova utiekli zo strachu pred poľským vojskom. Ich zemepán Mikuláš z Perína na to pozeral len s veľkou nelúboťou, preto im ani nedovolil predať svoje nehnuteľnosti, ktoré zanechali v Stropkove. Na sťažnosť prešovskej mestskej rady musel zasiahnuť kráľ Matej Korvín, ktorý v roku 1474 Mikulášovi nariadil, aby rešpektoval uhorskú obyčaj a slobody mesta Prešova hovoriace o práve na voľné sťahovanie po splnení všetkých poddanských záväzkov.⁵⁵

V prípade sťahovania poddaných z územia Šarišskej stolice sa zachovávala stará obyčaj,⁵⁶ že ten, na ktorého majetok sa chcel poddaný odsťahovať, musel požiadať o udelenie povolenia úrad tejto stolice. Stolica potom vyslala svojho človeka, zväčša jedného zo slúžnych, ktorý sa dostavil do bydliska tých, ktorí sa chceli odsťahovať a osobne im udelil sťahovacie povolenie. Následne zemepán alebo richtár a prisažní dotyčnej lokality týchto ľudí nechali odísť spolu s ich vecami, prípadne určili výšku dlhu, ktorý bol poddaný povinný zaplatiť a až po jeho zaplatení ho prepustili alebo vyslovili s odsťahovaním svoj nesúhlas. Slúžny o tom podal správu stolici a tá o tom vydala osobitnú listinu. Evidujeme viacero takýchto žiadostí prešovského magistrátu a udelených licencií: v roku 1455 pre Gregora Wrdeka a ďalšieho

50 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 616-617. (MOL Budapest, f. DF, 229 129-229 130); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 303, č. 770-771.

51 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 618. (MOL Budapest, f. DF, 229 131); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 303, č. 772.

52 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 622. (MOL Budapest, f. DF, 229 135); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 304, č. 776.

53 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 630. (MOL Budapest, f. DF, 229 143); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 306, č. 784.

54 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 273. (MOL Budapest, f. DF, 228 753); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 163, č. 366.

55 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 392. (MOL Budapest, f. DF, 228 882); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 212, č. 505.

56 „iuxta morem et vetustam consuetudinem regni et huius comitatus“. ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 483. (MOL Budapest, f. DF, 228 981); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 251, č. 618.

Gregora z Podhorian (Hažgútu), poddaných Ladislava zo Šebastovej,⁵⁷ v tom istom roku pre Mateja, krajčira zo Svätého Petra,⁵⁸ v roku 1485 pre Jána, zámočníka z Hanušoviec,⁵⁹ v roku 1488 pre Maťa Gregora a Egida z Chmeľova,⁶⁰ v roku 1498 pre dvoch poddaných z Hanušoviec: istého Ondreja a Egida, obuvníka,⁶¹ v tom istom roku tiež pre dvoch poddaných z Čemíc: Valentína a Juraja,⁶² napokon pre Gašpara Facena z Kendíc.⁶³

Videli sme, akým spôsobom a podľa akej obyčaje dochádzalo k sťahovaniu poddaných do Prešova. V tomto prípade nefigurovali ľudia, ktorí sa za nového prisťahovalca zaručovali. Je však pravdou, že inštitút ručiteľov (fidejutorov) existoval aj v Prešove. Týkal sa pravdepodobne ľudí, ktorým bolo udelené meštianske právo. Použil sa aj v prípade istého Imricha Brica, za ktorého v roku 1510 orodoval päťkostolský biskup Juraj Cotmar. Podarilo sa mu presvedčiť prešovský magistrát, aby ho prijali za meštana napriek tomu, že pred niekoľkými rokmi bol za istý zločin odsúdený na stratu hlavy. Zaručili sa však za neho mnohí šľachtici zo šarišských dedín Žehňa, Mirkovce, Solivar, Richvald, ale aj z Prešova. Hlavným ručiteľom bol Martin Rosoš zo Žehne, ktorý sa zaručil, že Imrich ani slovom, ani činom nebude spomínať alebo sa mstiť za to, že v predchádzajúcich rokoch kvôli svojmu excesu bol vyhnaný z mesta a proskribovaný.⁶⁴

Košice

V tejto pôvodne slovenskej osade ležiacej na dôležitej obchodnej trase spájajúcej Pobaltie s Balkánom sa Nemci usadili v priebehu 13. storočia. O existencii slovenskej osady na území Košíc svedčí aj názov Slovenská ulica spomínaný v stredovekých písomných dokladoch. Keďže Košice ležia v blízkosti slovensko-maďarskej etnickej hranice, už od stredoveku tu žili aj Maďari. Tvorili však len menšinu obyvateľstva.⁶⁵ Od svojho príchodu tu dominovalo nemecké meštianstvo, ktoré držalo správu mesta vo svojich rukách. Prameňom na zisťovanie národnostnej štruktúry v stredoveku nie sú daňové knihy, ktoré sa v podstate nezachovali,⁶⁶ ale mestská súdna kniha z rokov 1393 – 1405.⁶⁷ Veľmi cenným prameňom na zisťovanie prisťahovalectva je mestský protokol, ktorý obsahuje zápisy o novoprijatých meštianoch, resp. ľuďoch, ktorí dostali v Košiciach mestské právo, z rokov 1489 až 1526.⁶⁸ Na základe jeho analýzy možno konštatovať, že značnú časť prisťahovalcov tvorili ľudia zo vzdialenejších

57 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 290. (MOL Budapest, f. DF, 228 770); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 170, č. 384.

58 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 291. (MOL Budapest, f. DF, 228 771); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 170, č. 385.

59 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 483. (MOL Budapest, f. DF, 228 981); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 251, č. 618.

60 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 498. (MOL Budapest, f. DF, 229 001); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 257, č. 639.

61 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 621. (MOL Budapest, f. DF, 229 134); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 304, č. 775.

62 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 629. (MOL Budapest, f. DF, 229 142); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 306, č. 783.

63 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 632. (MOL Budapest, f. DF, 229 145); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 306, č. 786.

64 ŠA MV Prešov, pob. Prešov, f. MMP – LL, sign. 113 1. (MOL Budapest, f. DF, 282 528); IVÁNYI, B. *Eperjes...*, s. 68, č. 169.

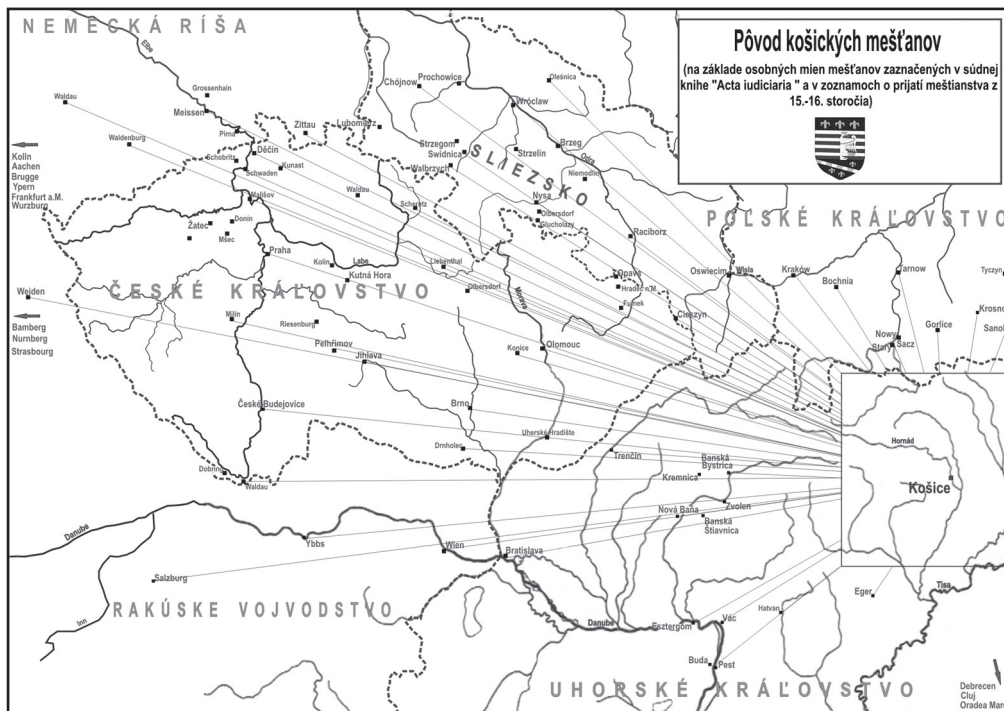
65 Vo väčšom počte sa Maďari do Košíc dostali v priebehu 16. storočia, keď sem utekali zo strachu pred Turkami. VARSÍK, Branislav. Vznik a začiatky mesta Košíc. In *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovienmi a stredovekými severouhorskými Slovanmi (Slovákmi)*. Bratislava : Veda, 1994, s. 192–193; HALAGA, Ondrej R. Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, s. 588–604; SLEZÁKOVÁ, Miroslava – NÁDASKÁ, Katarína. Košice. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 201.

66 Za zmienku stojí daňový súpis z roku 1480. Jeho analýzou sa zaoberal HALAGA, Ondrej R. *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 54.

67 HALAGA, Ondrej R. *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393. Die älteste Kaschauer Stadtbuch*. München : R. Oldenbourg Verlag, 1994, 468 s.

68 Archív mesta Košíc (ďalej AMK), Tajný archív (ďalej TA), f. Supplementum (ďalej Suppl.) H, H III/4, fol. 1–18 (Mestský protokol z rokov 1489 – 1528; MOL Budapest, f. DF, 271723); AMK, TA, f. Suppl., H III/2, pur. 3.

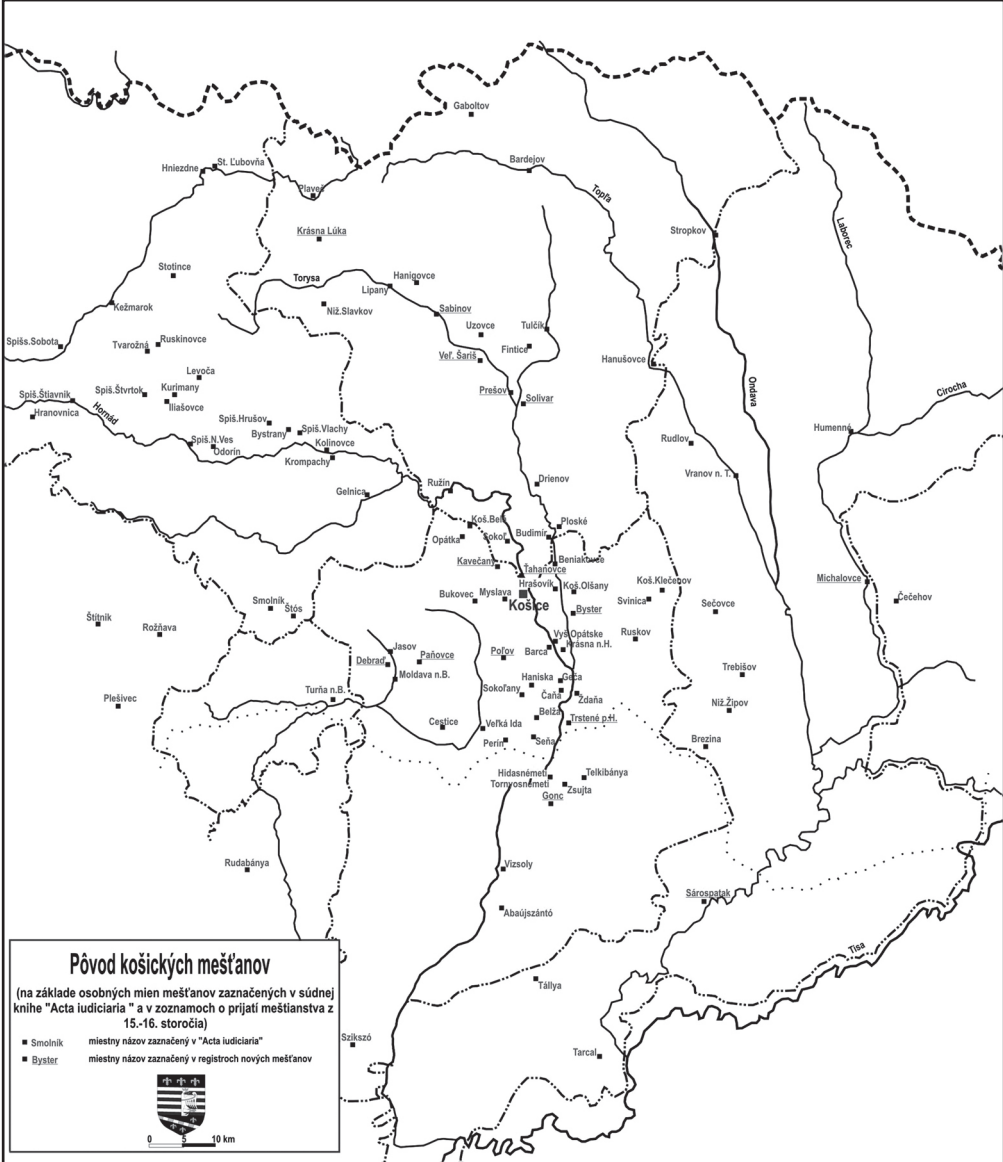

končín Uhorska (Baraňa, Kluž), ba aj zo zahraničia (Budějovice, Kolín nad Rýnom, Landshut, Štrasburg, Švajčiarsko, Taliansko).

Ak tieto údaje doplníme informáciami, ktoré nám poskytuje mestská súdna kniha, vidíme, že Košice boli v stredoveku vďačným cieľom prisťahovalcov. V porovnaní s ostatnými mestami je tento obraz najpestrejší.⁶⁹ Svedčí o rozvinutých kontaktoch, ktoré malo toto mesto so zahraničím. Hoci sa do Košíc sťahovalo mnoho ľudí z blízkeho okolia (Budimír, Krásna nad Hornádom, Košická Polianka, Sokolany), ich nastahovanie nenarušilo etnický obraz mesta do tej miery, ako to bolo napríklad v prípade mesta Trnava alebo Bardejov, kde došlo k otvorenej nespokojnosti jednej skupiny obyvateľstva aj vďaka tomu, že druhá strana početne zmocnela a ohrozovala dovtedajšie mocenské pozície staršieho patriciátu. Do Košíc sa sťahovalo množstvo ľudí nemeckej národnosti, ktorí pomáhali udržať vedúce mocenské postavenie nemeckej národnosti. V registri novoprijatých mešťanov je ich veľká väčšina. Slovenských mien tu nájdeme poskromne (Blaschko, Drobowsky, Martinus Jesko, Laczko, Lussensscky, Thornoffczky, Vaschko, Woyaczek, Zabranczy, Zorenzky). O niečo početnejšie sú zaznamenané maďarské mená (Azalosch, Banyaz, Czysaroschs, Domonkosch, Faggyas, Fazakas, Fekethe, Fodor Janusch, Hayasch, Kalmar Laslo, Pathaky Janusch, Korcholas, Oweggyartho Mihal,

⁶⁹ Halaga, ktorý túto mestskú knihu analyzoval, však počítal medzi prisťahovalcov aj mnoho takých, ktorí v nej figurovali bez toho, aby bolo isté, že by boli košickými mešťanmi. Ďalším problémom je stotožňovanie osobných mien s miestnymi názvami (osob. meno Kolín = miestny názov Kolinovce). Pozri priložené mapky. HALAGA, Ondrej R. *Acta iudiciaria...*, s. 346 an.; HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly. Hospodársko-sociálne, správne a kultúrne dejiny*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, s. 168-171.

Barlabas Paysjartho, Pechy, Peterfy, Sarkanthyus, Sarosy, Somosy Mathe, Thornay, Thoeroeck Isthwan, Zabo, Zanthay, Zarwosch Benedik, Zolosy, Zygyartha).⁷⁰

Treba si však uvedomiť, že tieto druhy prameňov (daňové registre, zoznamy novoprijatých mešťanov) nezaznamenávajú obyvateľstvo bez meštianskych práv, teda mestskú chudobu, ktorej migrácia zostala mimo akejkol'vek pozornosti dobových dokladov. Na to, aby sa niekto mohol stať mešťanom, musel spĺňať viacero kritérií. Okrem mravnej bezúhonnosti to boli aj primerané majetkové pomery. Podľa košických zoznamov novoprijatých mešťanov museli adepti meštianskeho práva zložiť do pokladnice mestskej rady istú sumu peňazí⁷¹ a za každého adepta sa musel zaručiť aspoň jeden domáci mešťan. Preto si kompletný a plastický obraz o vplyve prisťahovalectva na celkový etnický charakter mesta utvoriť nedokážeme. Napriek tomu nám tieto pramene poskytujú cenné informácie o migrácii a populačnom vývoji mestskej society v stredoveku.

Počet udelení meštianskeho práva v Košiciach za roky 1489 – 1526

rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet	rok	počet
1489	4	1490	5	1491	4	1492	35	1493	23	1494	30
1495	22	1496	16	1497	16	1498	29	1499	28	1500	20
1501	25	1502	12	1503	5	1504	17	1505	43	1506	43
1507	31	1508	26	1509	20	1510	17	1511	11	1512	17
1513	15	1514	12	1515	24	1516	32	1517	20	1518	15
1519	16	1520	12	1521	11	1522	26	1523	23	1524	31
1525	34	1526	12								

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮV

Archív mesta Bratislavy.

Archív mesta Košíc, Tajný archív, fond Supplementum H.

Magyar Országos Levéltár Budapest, fond Diplomatikai Fényképgyűjtemény.

Magyar Országos Levéltár Budapest, fond Diplomatikai Levéltár.

Štátny archív Ministerstva vnútra SR Bratislava, pobočka Trnava, fond Magistrát mesta Trnava.

Štátny archív Ministerstva vnútra Prešov, pobočka Bardejov, fond Magistrát mesta Bardejov.

Štátny archív Ministerstva vnútra Prešov, pobočka Prešov, fond Magistrát mesta Prešov.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BOŤÁNKOVÁ, Mária. K topografii mesta Trnavy v 16. storočí. In ŠIMONČIČ, Jozef (Ed.). *Trnava, okres a mesto*. Bratislava : Obzor, 1980, s. 86-145.

DOMENOVÁ, Marcela. Prešov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 331-353.

70 AMK, TA, f. Suppl. H, III/4, fol. 1-18.

71 Najčastejšie 1 florén, no aj viac, chudobnejší („nam pauperes dicebantur“) aj menej (24-40 denárov), niekedy sa dávali aj naturálne dary: puška, nádoby s masťou, tehly, často podľa zamestnania adepta.

- DÖRY, Franciscus – BÓNIS, Georgius – BÁCSKAI, Vera (Eds.). *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1976, 491 s.
- GRANASZTÓI, György. *A középkori magyar város*. Budapest : Gondolat, 1980, 275 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Acta iudiciaria civitatis Cassoviensis 1393. Die älteste Kaschauer Stadtbuch*. München : R. Oldenbourg Verlag, 1994, 468 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Počiatky Košíc a zrod metropoly. Hospodársko-sociálne, správne a kultúrne dejiny*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992, 436 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Právny, územný a populačný vývoj mesta Košíc*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, 134 s.
- HALAGA, Ondrej R. *Vývoj jazykovo-národnostnej štruktúry Košíc*. In *Historický časopis*, 1982, roč. 30, s. 588-604.
- HUDÁČEK, Pavol. Bardejov. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 79-98.
- IVÁNYI, Béla. *Bártfa szabad királyi város levéltára I*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1910, 528 s.
- IVÁNYI, Béla. *Das Deutschtum der Stadt Eperjes im Mittelalter*. In *Südostforschungen V.*, 1940, s. 361-402.
- IVÁNYI, Béla. *Eperjes szabad királyi város levéltára (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes) 1245 – 1526*. Szeged : Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó, 1931, 240 s.
- KOKULA, Andrej – LUKÁČ, Andrej – TAJTÁK, Ladislav (Eds.). *Dejiny Bardejova*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, 521 s.
- JUCK, Lubomír (Ed.). *Výsady miest a mesteciek na Slovensku (1238 – 1350)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1984, 196 s.
- LEHOTSKÁ, Darina et al. *Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Praha : Archívna správa Ministerstva vnútra, 1956, 623 s.
- LEHOTSKÁ, Darina. *Mestská správa a bratislavské meštianstvo do konca 14. storočia*. In *Historické štúdie 14*, 1969, s. 179-208.
- LEHOTSKÁ, Darina. *Vývoj slovanskej society v Bratislave do konca XVII. storočia*. In *Slovanská Bratislava II/III*, 1949/1950.
- LYSÁ, Žofia. Bratislava. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 105-139.
- MAREK, Miloš. *Cudzie etniká na stredovekom Slovensku*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006, 519 s.
- MÁLYUSZ, Elemér – BORSA, Iván. *Zsigmondkori oklevéltár V*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1997, 850 s.
- RÁBIK, Vladimír. „Commorandi causa“. Príspevok k migrácii obyvateľstva na východnom Slovensku v stredoveku v procese doosídľovania na nemeckom práve. In *Studia historica Tyrnaviensia III*. Trnava : Katedra histórie TU v Trnave, 2003, s. 167-192.
- RÁBIK, Vladimír. *Hospites de Tyrna. Vývoj národnostnej štruktúry Trnavy v stredoveku*. In *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 7*. Trnava : Krajský pamiatkový úrad, 2004, s. 35-46.
- RÁBIK, Vladimír. *Mestská kniha Trnavy (1392/1393) 1394 – 1530*. Trnava : Filozofická fakulta TU v Trnave, 2008, 399 s.
- RÁBIK, Vladimír. Trnava. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 523-551.
- SLEZÁKOVÁ, Miroslava – NÁDASKÁ, Katarína. Košice. In ŠTEFÁNIK, Martin – LUKAČKA, Ján et al. *Lexikón stredovekých miest na Slovensku*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2010, s. 194-216.
- SROKA, Stanislaw A. *Registre prijatí do meštianskeho stavu v Bardejove z rokov 1432 – 1450 a 1462 – 1488*. In *Studia Historica Tyrnaviensia IX*, 2010, s. 349-381.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, 513 s.
- ULIČNÝ, Ferdinand. *K výskumu národnostnej štruktúry stredovekých miest na Slovensku*. In *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. Martin : Osveta, 1984, s. 153-162.
- VARSÍK, Branislav. *Vznik a začiatky mesta Košíc*. In VARSÍK, Branislav. *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovanmi a stredovekými severohorskými Slovanmi (Slovákmi)*. Bratislava : Veda, 1994, s. 191-209.

VARSÍK, Branislav. Vznik Trnavy a rozvoj mesta v stredoveku. In VARSÍK, Branislav. *Kontinuita medzi veľkomoravskými Slovienmi a stredovekými severouhorskými Slovanmi (Slovákmi)*.

Bratislava : Veda, 1994, 283 s.

VARSÍK, Branislav. *Z osídlenia západného a stredného Slovenska v stredoveku*. Bratislava : Veda, 1984, 256 s.

WENZEL, Gustavus (Ed.). *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* V. Pest, 1864.

ŽEMLIČKA, Josef. Venkovské zázemí a etnická skladba českého vrcholně středověkého města.

In MARSINA, Richard (Ed.) *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600 výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov*. Martin : Osveta, 1984, s. 267-272.